

Sissejuhatus

Mis Riigikontroll on, selle kohta leiab eestikeelsest ajakirjandusest esimese seni teadaoleva märkme Tartus ilmunud 1893. aasta 25. oktoobri (vkj) ajalehest Olevik, kus toleaeagse Vene keisririigi tähtsate riigiasutuste tutvustuse hulgas on järgmine (kirjaviisi muutmata) selgitus: "RIIGI PÄÄKONTROLLE. See on muidu ministeeriumi vääriline, aga härmab oma töö järele teist nime. Tema kontroleerib (resideerib, katsub järele) kõiki ametlisi rehnungipidamisi tolli- ja maksuasjus jne, et pettust ega eksitust ette ei tuleks."

Euroopas (ka mujal maailmas) ulatuvad riikliku majanduskontrolli alged tegelikult meile hästi tuntud Jüriöö ülestõusu sajandi algusse ja sellega said esimestena hakkama inglased 1314. ning prantslased 1318. aastal. Järgmistena löid oma riigikontrolliasutused Hispaania - 1436, Madalmaad (Holland) - 1447 ja Rootsi - 1651. Aegade jooksul on riigikontrolli funktsioonid ja põhimõtted pidevalt muutunud ja täiustunud, et üha paremini aidata kaasa oma riigi arengu säästlikumale juhtimisele.

1. Eesti Riigikontrolli loomise esimesed sammud

Eesti oma Riigikontrolli loomise otsuseni jõuti 1918. aasta 27. detsembril, punase Venemaa vastu peetava Vabadussõja 30. päeval, mil Tallinna Toompea lossi Valges saalis tulid kokku Eesti Vabariigi toleaeagse kõrgeima riigivõimuorgani Maapäeva 37 maanõunikku. Eesti Vabariik oli pärast 24. veebruaril 1918 väljakuulutatud iseseisvumist olnud 9 kuud Saksa okupatsiooni all ja kui selle lõdvestumise järel püüti ise oma elu korraldama hakata, siis ründas sama aasta 28. novembril riiki punavägi.

Muide, samal päeval võis peaminister K. Päts Maapäeva kõnepuldist muu hulgas teatada tähtsa uudise: "Suur edusamm on siiski see, et inglased on 2 Vene laeva kinni võtnud." 80 aastat hiljem, 1998 ilmunud "Eesti entsüklopeedia" 10. köite andmetel "Inglased kaaperdasid merel kaks Vene hävitajat ja kinkisid need Eestile, laevastikus said need nimeks "Vambola" ja "Lennuk". Kas Eesti Vabariigi iseseisvuse eest peetud kaitselahingute käigus vaenlase miiniristlejate (destroyer) vallutamist on õige nimetada kaaperdamiseks, on iseasi. Aga need laevad, mille nimed sel ajal olid Spartak ja Avtroil, said tõesti Eesti riigivaraks ning müüdi 1933. aastal hämarate tehingute teel Peruule. Kuid tol tähtsa otsuse tegemise päeval ei võinud veel keegi aimata, et nende laevade pärast 15 aastat hiljem otseste süüdistatavate kõrval seisavad ka Riigikontrolli kaitseväge peakontrolöri ees suured pahandused.

Selleks ajaks oli saanud selgeks, et lisaks rängale sõjakoormale on rahvas raskustes ka seaduste täitmisega. Riik ei olnud jõudnud luua veel kõiki valitsemislüüsid, paljusid vajalikke seadusesätteidki polnud. Pealegi puudusid riigi kodanike ühel osal nii riigikaitse kohusetunne kui ka üldse soov oma noore riigi heaks töötada. Tähelepanu riigi majanduselus tähtsate kohustuste täitmata jätmisi. Samal ajal oli riigikassa tühi ning hakati võtma suuri välislaene.

Aleksander Oinas

Eriti just sõjapidamise kulude pidev suurenemine ja eluline nõue kasinat riigi raha väga otstarbekalt ja sihipäraselt kulutada põhjustasid tol päeval Riigikontrolli loomisotsuse sünni. See otsus on Maapäeva protokollis kirjas järgmiste sõnadega: "Esimees A. Birk kõneleb riigi kontrolli sisseseadmise vajadusest ja paneb ette riigikontrolööri nimetamist anda sama kogu kätte, kes peaministri nimetas. Peaminister K. Päts näitab ära, kui tarvilik kontroll on. Iga minister tarvitseb kontrolli. Soovitab tingimata kontrolli sisseseada. Selle ettepaneku poolt kõik. Mn. (maanõunik) K. Saral teeb kontrolööri ametisse seadmise kohta

ettepaneku seda eestseisuse ja Vanematenõukogu hoolde jätta. Ettepanek võetakse ühel häälel vastu."

Eesti esimeseks riigikontrolöriks kinnitati majandusteadlane Aleksander Oinas. Tema ametisse määramise kohta leiame 1919. aasta Riigi Teatajast nr 2 artikli Riigikontrolör, mille sisu on järgmine: "Oma istumisel 27. detsembril 1918. a. otsustas Maanõukogu (Maapäev) riigikontrolli sisse seada ja riigikontrolöri walimist ja ametisse seadmist Maanõukogu eestseisuse ja Vanematekogu hoolde jätta.

Selle otsuse põhjal waliti ja seati Ajutise Maanõukogu (Maapäeva) Wanematenõukogu koosolekul 6. jaanuaril 1919. a. riigikontrolöri kohale Aleksander Oinas sotsialdemokratide fraktsionist. Maanõukogu (Maapäeva) esimees: A. Birk, sekretär: K. Ast"

Kohe selle järel, mõne päeva jooksul, avati uue asutuse kantselei.

2. Riigikontrolli tegevuse esimesed 10 aastat

Juba eespoolmainitud rasket Vabadussõjast tingitud olukorda arvestades loodi 26. jaanuaril 1919 esimesena Riigikontrolli sõjaväeosakond. Selleks sõlmisid riigikontrolör ja sõjavägede ülemjuhataja kokkuleppe. Ametisse nimetati sõjaväe peakontrolör (kontrollnõukogu liige, osakonnajuhataja). Lisaks hakkasid üksikute väeosade (diviiside) juures töötama kohapealsed kontrolörid.

5. veebruaril 1919 kinnitas Maapäev (Eesti Ajutine Maanõukogu) ajutise seaduse Riigikontrolli kohta (RT 1919 nr 9 art 22). Selles sätestati Riigikontrolli ülesanded, nagu "... kõigi asutuste, ametkohtade, ettevõtete ja majapidamiste järele valvamine nende käes olevate riigi varadega ümberkäimise, nende eelarvete täitmise ja nende majapidamise seaduspärasuse ja otstarbekohasuse suhtes", mis põhimõtteliselt kehtivad tänapäevani. Seaduse 3. punktis sätestati: "Riigikontrolli võimkonda kuulub igasugune eelkontroll." Seaduses on veelgi huvitavaid sätteid, nagu (1) kui riigi valitsus Riigikontrolli protestiga eelkontrolli teostusel nõus ei ole, võib valitsus oma otsuse täide saata, tingimusega sellest Maanõukogule aru anda; (2) ühtegi krediidi avamise käsku ei täida riigikassa ilma Riigikontrolli õigekstunnistusega. Kui valitsus Riigikontrolli poolt keelatud krediiti tarvilikuks peab, annab Riigikontroll oma nõusoleku, tingimusega sellest Maanõukogule teatada; (3) kontrollnõukogu liikmeid võib ametist tagandada ai ult Maanõukogu või selle vanemate nõukogu; (4) kontrollnõukogu võib trahvida aruannetega viivitavaid ametnikke kuni 3000 margani, võib nõuda ametnike ametist tagandamist suuremate korratuste puhul, võib teha ettepanekuid ametnike kohtu kätte andmiseks revideerimisel ja aruannete läbivaatamisel ilmsiks tulnud pettuste, võltsimiste, altkäemaksude ja muude kuritarvituste eest; (5) riigikontrolöri, kontrollnõukogu liikmetel ja teistel Riigikontrolli teenistuses olevatel ametnikel ei tohtinud mingisugust teist palgalist kohta või teenistust olla riigi või Riigikontrolli alla kuuluvates omavalitsuse, era ega seltskondlikes asutustes."

6. veebruaril 1919 alustas tööd Riigikontrolli teede osakond ja sama kuu teisel poolel ka rahaasutuste osakond ning 1919. aasta jooksul veel Tartu, Viljandi ja Kuressaare osakond.

1919. aasta 22. septembril kinnitas Riigikontrolli kontrollnõukogu asutuse töökorra, millega sätestati kontrollitavad valdkonnad; sisemine struktuur; riigikontrolöri volitused ja ülesanded; kontrollnõukogu koosseis (riigikontrolör + 5 Asutava Kogu nimetatavat liiget), ülesanded, võimkond ja asjaajamise kord; osakondade koosseis, ülesanded; asjaajamise kord; nõuded kontrolöridele ja revidentidele jne.

Riigikontrolli tegevuse algperioodile on eriti iseloomulikud sagedased riigikontrolöri (või asutuse ajutise juhi) vahetumised. Kui Asutav Kogu (Eesti parlamendi nimetus 23.04.1919-20.12.1920) valis A. Oinase 8. mail 1919 siseministriks, asus riigikontrolöri kohuseid täitma

sõjavägede peakontrolör ja Riigikontrolli sõjaväeosakonna juhataja Aleksander Käsk. Asutav Kogu valis 1. juulil 1919 uueks riigikontrolöriks õigusteadlase Karl August Einbundi (1935. aastast Kaarel Eenpalu), kes 7. juulist asus tööle ja juhtis Riigikontrolli kuni 30. juulini 1920, kui ta omakorda siseministriks valiti. Pärast K. A. Einbundi täitsid riigikontrolöri aset õigusteadlased Peeter Reisik 30. juulist kuni 11. oktoobrini 1920 ja Ferdinand Vellner 11. oktoobrist 1920 kuni 17. märtsini 1921, mil Riigikogu valis taas riigikontrolöriks A. Oinase.

Huvitavad on Riigikontrolli kontrollitegevuse esimeste kuude (veebruar, märts, aprill 1919) tegevuse kohta kirjutatud peakontrolöride ülevaated. Näiteks esimesena loodud sõjaväe osakonna ülevaatest saab muuhulgas teada, et riigis valitses üleüldine vilunud ametnike vähesus, kuid selle osakonna personali valikut raskendasid omakorda sellised asjaolud nagu sõjaväelist asjaajamist ja selle majapidamise tingimusi tundvate ning ühtlasi vajaduse korral ka näpunäiteid ja juhatusi anda võivate, aga ka selle tegevuse seaduspärasuse ja otstarbekohasuse üle otsustada suutvate ametnike puudumine. Sellest tulenevalt oli juba tollal vajadus kontrollijaid ette valmistada ja õpetada, mida vaatamata raskele ajale suudeti ka teha.

Poliitiliste olude sunnil tuli kontrollitegevust just otse sõjaväljal suuresti laiendada, et ära hoida ja takistada kuritarvitusi sõduri supikatla juures. See oli Vabadussõja ajal üheks tähtsamaks kontrollimise objektiks, mille tõttu anti Riigikontrolle õigus ka kõige väiksema väeüksuse supikatla ja pudrupaja õiglaselt tarvitamist kontrollida. Teatavasti sõltuvad ju sõdurite võimekus ja moraal vägagi palju just täis kõhust.

Iseäranis puudulik oli asjaajamine sõjalistes keskasutustes. Okupatsioonivõimude mahajäetud suured varandused olid raamatupidamises arvele võtmata ja nende kasutamine korraldamata. Seega sõltus nende varade õiglane käsutamine ainult ametnike südametunnistusest, kelle hoolde need olid usaldatud. Lühikese aja jooksul viidi läbi üle saja sõjaväelise asutuse kontrollimise, kusjuures nendest ühte oli revideeritud neli ja kuut asutust kaks korda. Kohati olid kontrolörid etendanud ka heatahtlike nõuandjate osa, aidates mõnes asutuses majandusarvestust korraldada.

Kontrollimist raskendas varustusnormide puudumine. Seetõttu oli näiteks võimatu hinnata sõduritele riietuse ja jalanõude valmistamiseks töökodades kulutatud materjalide kasutamise säästlikkust.

Enamiku eespooltoodud puuduste vabandava põhjusena nimetati erakorralist aega ja olusid. Oli ka muid tööd segavaid põhjusi, millest toodi välja järgmised: (1) ametnikud, kes Vene valitsuse ajal olid harjunud ainult ülemuse eeskirjatähe järele käima, ei julgenud ega osanudki alati oma algatust avaldada ja jäid käskusid ootama; (2) revolutsiooni tõttu kõigutatud senine kord oli tekitanud üldise arvamuse, et kõike seda - ka majandusseaduste ja määruste alal - täielikult eitada tuleb, mis kuidagi tsaariaegsete nõudmiste maiku kannab; (3) ülemuse enese ebakindlad seisukohad juhtnõuandmisel ning mõnel korral ka ametnike endi hooletus ja saamatus.

Eesti riigi territooriumil tegutsevate võõrväeosade kontrollimisest hoidus Riigikontrol esialgu eemale, kuni selgus ka nende majandusliku tegevuse side meie riiklike allikatega, mis tuli kontrolli alla võtta. Nii teatati, et juba kuu aega kestab Eesti maa-alal viibiva Vene Põhja Korpuse revideerimine ja esialgsed andmed näitasid, et nendes väeosades jätab asjaajamine paljugi soovida. Selle väegrupi juhataja oli teatavasti kindral Judenitš.

Mõnikord oli Riigikontroll sunnitud ka sekkuma kuritegevuse takistamiseks sellisesse tegevusesse, mis ei olnud tema otsene ülesanne. Nii tehti sõjaväe ladudes kindlaks gasoliini (bensini) kõrvaltoimetamise juhtum ja süüdlased anti kohtu kätte, kuigi see oli kriminaalpolitsei ülesanne. Samuti tehti kindlaks täiesti seadusevastane naistesaabaste valmistamine sõjaväe saapatöökogas. Selle kohta tehti sõjaväevõimudele ettepanek võtta selle teo toimepanijad vastutusele.

Huvitavad olid ka Riigikontrolli rahaasutuste osakonna esimesed töötulemused ja tähelepanekud. Esimene revisjon viidi läbi endises Põllupangas, mille tegevusega jäädi rahule.

Kuna 1919. aastal algas Eesti oma rahatähtede trükkimine, siis leiti, et selle juures peab olema tingimata Riigikontrolli esindaja. Isegi kui aprillis hakati Helsingis Eestile 3-margaseid valmistama, saadeti sinna oma esindajad, "kes nende valmistamise juures viibivad ja kõige töö käigu ja korra üle valvavad".

Sellest kokkuvõttest ilmneb, et 1919. aasta aprillis viidi läbi Helsingi konsulaadi revideerimine, mille käigus leiti puudused raamatupidamise korralduses - puudusid raha saamise ja kulutamise kohta üksikasjalikud andmed, polnud vastavaid raamatuid ega dokumente. Korraldamata oli ka kirj vahetus.

See oli ühtlasi seni teadaolev esimene väljaspool Eestit läbiviidud kontrollimine.

Kontrollitavates asutustes oli suhtumine Riigikontrolli esindajatesse erisugune. Mõnes kohas võeti kontrolöre heatahtlikult vastu, teisel peeti neid lausa jumala karistuseks ja esitati koguni küsimusi, miks just nende juurde on tulnud.

Kuid samal ajal olid ka Riigikontrolli kontrolörid ise mitmel juhul oma esinemisega kohtadel n-ö üle pingutanud, mistõttu riigikontrolör pidi 27. septembril 1919 andma päevakäsu (käskkirja). Selles viidati rohketele tulnud kaebustele, "et kontrolöörid-revidendid endid revisjonitöös oma ülesande kohaselt üleval ei pea. Kohustan siin veel kord osakondade ja jaoskondade juhatajaid kontrolööridele-revidentidele nende ülesanded ja võimupiirid enne väljasaatmist ära seletama ja ütlen siin avalikult, kui kontrolöörid edaspidi enestele rohkem lubavad, kui see teenistuse kohuste tõttu neile peale on pandud, siis võtan seda teenistuse hindamises arvesse".

Ühtlasi kinnitati selles päevakäsus ka juhtnõõrid kontrollijatele:

1. Kontrolör peab revideerimisel valvama seaduste ja määruste täitmist majanduslikus tegevuses; ühtlasi hindama üksikute majapidamiste ja kogu majandusliku tegevuse otstarbekohasust.
2. Kõike, mida ta punkt 1. suhtes revideerimisel tähele paneb, peab ta ainult konstateerima, kindlaks tegema ja kõik sellekohased andmed ja nähtused akti kirjutama. Aktide ja juurdluste kord on üleüldises Riigikontrolli töökorras ette nähtud.
3. Punkt 2. suhtes ei ole kontrolöriil vähematki õigust kohapeal õppust anda, ettekirjutusi teha, instruksioone anda jne, vaid ainult seda akti kirjutada, mis ta leiab ja näeb ja mis seaduste ja määrustega kooskõlas ei ole või mis otstarbetu on. Ainult siis, kui tema poole seletuste saamiseks pöördutakse, võib ta tegelikke näpunäiteid seaduslikkuse ja otstarbekuse kohta anda.
4. Punkt 2. suhtes ei või kontrolör ennast ülemusena välja näidata ja revideeritavaid enese ees värisema panna, vaid peab esinema autoriteetse ja korrektse revidendina,

kel õigus kõike näha, läbi vaadata, hinnata ja nähtud-leitud materjali akti kirjutada, tarbe korral juurdlust toime panna jne.

5. Kontroll ei ole poliitiline ministeerium ja seepärast ei või kontrolörid oma teenistuskohustuste täitmisel poliitilisi sihte teostada. Olen kuulnud näiteks, et kontrolörid ennast tööliste ja mõisavalitsejate vahekorda segavad ja propageerivad. Keelan selle täiesti ära.

6. Kontrolör peab töö-saladuse põhimõttest kindlasti kinni pidama. Seepärast ei tohi kontrolör tööetika pärast mingil tingimusel teises kohas seda kõigile teatavaks teha, mis eelmisel kontrollimisel nähtud ja leitud. Sellega rikuvad nad eneste lugupidamise. Kontrolli juhtijad ise annavad asjale käigu. Sellest tuleb kindlasti kinni pidada.

7. Lõpuks, kontrolör on riigi ametnik, kes riigi asutuste majandusliku tegevuse seaduspärasuse ja otstarbekohasuse järele valvab, kordan valvab, ja kõike seda, mis ta revideerimistel näeb, kirja paneb ja ette kannab. Ainult erakorralistel juhtumitel võib ta erakorralisi abinõusid tarvitusele võtta, mis üleüldises Riigikontrolli töökorras ette nähtud.

Järgmise, 1920. aasta 2. veebruaril kirjutati Tartus Eesti ja Venemaa vahel alla rahuleping. Selle tulemusel loodi peatselt ka Moskvas Eesti riigi välisesindus - Kontroll-Opteerimise Komisjon, mis hakkas abistama oma kodanikke kodumaale naasmise asjus. Juba samal aastal pidi Riigikontroll revideerima selle asutuse majandustegevust.

Siinjuures põgus ülevaade sellest 1920. aasta novembris tehtud kontrollimisest.

Riigikontrolli kontrolörid J. Adams ja A. Treial ning Rahaministeeriumi esindaja J. Vaabel koostasid akti Moskva Eesti Kontroll-Opteerimise Komisjoni asjaajamise ja majapidamise kontrollimise kohta. See komisjon oli alustanud oma tegevust Tartu rahulepingu sõlmimise järel, aprillis 1920, ning alates 15. juunist 1920 oli kolinud Väike-Kislovski vaheulitsa majja nr 5 (see sai peatselt tol ajal ja on ka praegu Moskva Eesti Suursaatkonna asukohaks).

Kontrollimise juures olid komisjoni majandusosakonna juhataja A. Lellep ja raamatupidaja J. Kirp.

Aluseks võeti 1920. aasta I. oktoobri bilanss, mille summad olid nii Eesti markades, kui nõukogude rublades. Kuna pearaamatus olid kanded kahes valuutas, siis märkisid kontrollijad, et see ei vasta eelarves ettenähtud kavale. Märgiti ka seda, et Nõukogude Valitsus on andnud komisjonile käsutada kaks kahekordset kivimaja koos keldri ja kõrvalhoonetega, mille kohta pole koostatud mingisugust lepingut ning senini nõutud ega makstud üüri. Puudus ka kasutusele võetud majade ja nendes leiduva inventari ning sisseseade seisukorra ja arvu kohta akt koos täpsema kirjeldusega. Puudu oli varade inventuuriraamat, mida muide hakati kiiruga koostama. Varad, mis ei olnud omandatud kassa kaudu, nagu tulekindel rahakapp ja kodumaalt saadetud 3 autot, olid põhiraamatusse kandmata. Kassast olid välja makstud suured summad ehitusel vajalike mõõteriistade eest, mida komisjonis ei leitud. Ühe töötaja korteri sisseseade eest oli makstud 12 500 marka, kuid puudusid andmed, mis tingimustel ja mida osteti.

Komisjoni ruumides oli palju liikuvat vara - klaverid, mööbel, pildid, kujud, lühtrid, vaibad jne, mis majandusjuhataja selgituse järgi kõrvaliste isikute või komisjonis teenivate ametnike eraomandus pidi olema. Kuna inventuuriraamat puudus, siis oli võimatu vahet teha riigivara ja eraomanduse vahel. Samal ajal aga puudusid igasugused andmed eravara komisjoni ruumidesse vastuvõtmise, hoidmise ja tagasiandmise tingimuste kohta.

Aktis peeti oluliseks lisada ka seda, et kuigi komisjonis on 21 teenijat, jääb tarviliku korra ja puhtuse suhtes palju soovida: "eeskojas ootavad tore trepp ja tolmu koorma all painduvad uhked palmid pesejat!"

Riigikontrolli tegevuse esimese kümne aasta jooksul töötas kõige rohkem ametnikke 1920. aastal - nimelt 251 inimest. Ametkond kasvas just suure ametnike vajaduse tõttu sõjaväeosakonnas, mis oli tingitud sõjaväemajanduse ja -varade aruannete revideerimise erakorralisest nõudest ja selle suurest mahust sõjaolukorras.

1926. aasta 1. jaanuari seisuga oli Riigikontrollis 146 töötajat, kellest 73 olid töötanud 6 ja enam aastat.

Riigikogu 16. novembri 1926. a otsusega sai järjekordseks riigikontrolöriks Johannes Friedrich Zimmermann.

1927. aasta 1. aprillil maksmata pandud koosseisude seadusega kehtestati Riigikontrolli ametnike piirarvuks 122 inimest.

Joh. Friedrich Zimmermann

1929. aastaks, seega möödunud kümne aastaga, oli Riigikontrolli teenistusest läbi käinud 519 ametnikku ja teenijat. 1929. aasta alguses töötas Riigikontrollis 52 kõrgharidusega ametnikku, neist 18 juristi, 16 majandusteadlast, 10 inseneri jne. Tol ajal loeti sellist olukorda heaks, et ligikaudu pool ametnike koosseisust omab - kesk- ja eriharidusega isikute kõrval - akadeemilist haridust, ning loodeti, et asutus suudab ka tulevikus täita korralikult oma ülesandeid. Samal ajal oodati, ja seda juba eelmise Riigikogu ajast peale, et tuleks kokku seada uus alaline aja nõuetele vastav Riigikontrolli seadus. Eelnõugi oli juba valitsuse komisjonis arutusel. Arvati, et selle võtab vastu tol ajal töötav Riigikogu. (Päevaleht 27.01.1929)

Kuid oodatud uus seadus jäi tol korral ilmale tulemata.

3. Riigikontroll aastatel 1929-1940

Karl Johannes Soonpää

1929. aasta juulis tehtud Riigikogu otsusega sai uueks riigikontrolöriks Karl Johannes Soonberg (alates 1939. aastast Soonpää). Ta jääb ka ainsaks Riigikontrolli juhiks, kelle teeneid on hinnatud Vabadusristiga.

1940. aasta 17. juunil okupeeris Punaarmee Eesti. Juba 10. juulil vabastati - esialgu veel Eestis presidendi ametit pidada lastud Konstantin Pätsi käskkirjaga - ametist riigikontrolör Karl Soonpää.

Järgmise sellise käskkirjaga nimetati 13. juulist riigikontrolöri ajutiseks kohusetäitjaks Aleksander Aben. See mees oli aasta varem Eestis kuulsaks saanud sellega, et olles küll Riigivolikogu liige, mõisteti ta sõjaväe kõrgema kohtu otsusega 4. juulil 1939 riigipea kohta laimavate teadete levitamise pärast viieks aastaks sunnitööle. Kuid tal õnnestus põgeneda Rootsi ja tulla sealt tagasi 1940. aasta juunis ning saada peatselt Eesti nukuriigi juhtide

hulka, kus ta sai võimaluse tegutseda ka pärast sõda veel mitu aastat.

Eesti maa-alal 25. augustil 1940 stalinliku konstitutsiooni kehtestamisega lõppes Riigikontrolli-nimelise asutuse tegevus. Seejärel loodud Eesti NSV Riigikontrolli Rahvakomissariaadi etteotsa pandi riigikontrolli rahvakomissarina Arkaadi Uibo.

4. Riigikontrolli taassünd ja tegevus aastatel 1990-1998. Eellugu

Kui Vene ülemvõim hakkas 1980ndate aastate teisel poolel tugevaid lödvenemise tundemärke avaldama, sai Eestis 1988. aastal tuule tiibadesse eriliselt kiire üldrahvalik vabadusliikumine. Kindlalt maailma-ajalooliseks ürikuks tuleb lugeda 1988. aasta 16. novembril meie tollases Ülemnõukogus vastuvõetud iseseisvusdeklaratsioon, millega teatati Eesti seaduste ülimuslikkusest NSV Liidu vastavate seaduste ees. Sellega oli kommunismi peakantsi alustaladesse löödud esimene suur sisemine mõra, mis sai alguseks kogu järgnevale totalitaarreežiimi lagunemisele ja eelkõige Ida-Euroopa riikidevabanemisele, aga ka Saksamaa kiiremale taasühendamisele.

1989. aastal hakati aktiivselt tegelema Isemajandava Eesti (IME) kontseptsiooni väljatöötamise raames sobiva riigiorganite süsteemi kavandamisega. Ministrite Nõukogu (valitsuse) 1989. aasta 29. mai otsusega loodi teiste hulgas ka kontrolliorganite reorganiseerimise töögrupp, mille töö eest pandi sisuline vastutus ENSV Rahvakontrolli Komitee osakonnajuhatajale Olav Lüüsile. Sama aasta juuni lõpus esitas töögrupp valitsusele riikliku kontrolli korraldamise kontseptsiooni, milles nähti ette likvideerida kõik seni kontrollifunktsioone omanud 31 riigiasutust, kaasa arvatud Rahandusministeeriumi Kontrolli ja Revisjoni Valitsus. Viimatinimetatud valitsuse juhataja Sven Potapov võttis töögrupi tööst aktiivselt osa, kuna just selle asutuse tegevusala, riigiasutuste raamatupidamisarvestuse ja aruannete õigsuse kontrollimise pidi enda peale võtma ka loodav, Ülemnõukogule aruandekohustuslik Riigikontroll. Juba 1989. aasta sügisel alustati plaanilise tööna Riigikontrolli seaduse eelnõu koostamist. Seejuures kuulusid O. Lüüsi juhitavasse töögruppi ENSV Rahvakontrolli Komitee jurist Hilja-Anne Merzin, Harju Rahvakontrolli Komitee esimees Rein Rannik ja kaasatud ekspert, Maaviljeluse Instituudi teadur, jurist Heinrich Schneider.

1989. aasta mais külastas neljaliikmeline grupp Soomet ja Rootsit, kus kohtuti parlamendikontrolöridega ja riigikontrolli juhtidega, Rootsis ka ombudsmaniga. Seal saadi palju kogemusi ja materjale oma taastatava Riigikontrolli seaduseelnõu koostamiseks. 1989. aasta lõpus olid Soome parlamendikontrolörid Rahvakontrolli Komitee kutsel Eestis vastukülaskäigul ning esinedes avaliku loenguga riigikontrolli korraldusest Soomes andsid ka positiivse hinnangu valmimisjärgus oleva Eesti Riigikontrolli seaduse eelnõu kohta, mille oli selleks otstarbeks soome keelde tõlkinud R. Rannik.

Seaduseelnõu valmis 1990. aasta jaanuaris. Selle koostamisel tugineti 1938. aasta Riigikontrolli seadusele, INTOSAI dokumentidele ning Soome ja Rootsi Riigikontrolli materjalidele-kogemustele. Sama aasta jaanuari lõpus anti see üle Ülemnõukogu Presiidiumile, mille juures moodustati selle menetlemiseks töögrupp, kuhu määrati ka S. Potapov ja R. Rannik. Tööst võttis aktiivselt osa ka Ministrite Nõukogu Asjadevalitsuse osakonnajuhataja asetäitja, hilisem riigikontrolöri asetäitja Rein Sõörd. 23. veebruaril oli Ülemnõukogus seaduse esimene lugemine, kus selle vajalikkust selgitava ettekande tegi ENSV Rahvakontrolli Komitee juht Kalev Benno, kes andis ka mõista, et tema poolt juhitava asutuse aeg on praktiliselt juba läbi. Samas otsustati panna seaduseelnõu avalikule arutelule ning selle avaldasid ajalehed Sovetskaja Estonija 1. märtsil ja Rahva Hää 2. märtsil 1990.

1990. aasta 4. aprillil hääletas Eesti tolelaegne Ülemnõukogu üksmeelselt parteilis-nõukoguliku Rahvakontrollikomitee-süsteemi kohese likvideerimise poolt Eesti NSV-s. Kuigi üks Vadim Kozlovi nimeline Rahvakontrolli (siis küll juba endine) kõrge juht püüdis veel

Tallinnas asuvate üleliiduliste suurettevõtete ja Kirde-Eesti internatside abiga olukorda osaliseltki taastada, kukkus see katse läbi, sest teda ei toetanud isegi Moskva-meelsed jõud.

Riigikontrolli seaduse eelnõu arutamine algas Ülemnõukogus 26. aprillil 1990. Ettekande tegi H. Schneider. Seaduseelnõu menetlemine anti majanduskomisjonile (esimees E. Veetõusme ja aseesimees Kalju Koha, hilisem Riigikontrolli peakontrolör). Kõigil aruteludel osalesid autoritest O. Lüüs ja S. Potapov. Üheks tõsisemaks vaidlusküsimuseks oli tol ajal Riigikontrollile suuremate riigi majandustehingute üle eelkontrolli õiguse andmine. Kuigi komisjon oli lülitanud vastavasisulise sätte eelnõusse, hääletati see Ülemnõukogus lõpphääletusel seadusest välja.

Ülemnõukogu otsusega taastati 8. mail 1990 riigi ametlik nimetus - Eesti Vabariik.

Riigikontrolli seadus võeti vastu 1990. aasta 6. juunil. Seadus sai 63 poolthäält, 14 jäid erapooletuks ja vastu hääletas 4 saadikut. Sellega loodi taas Riigikontroll. Sama aasta 20. septembril kinnitati Ülemnõukogu esimehe Arnold Rüütli ettepanekul seitsmeks aastaks riigikontrolöriks Tartu Ülikoolis majandusgeograafi hariduse omandanud Hindrek-Peeter Meri.

Taas loodud Riigikontroll alustas tegevust 1. novembril 1990 Tallinnas Suur-Ameerika I asuvas endise Eesti NSV Plaanikomitee hoones, kust 1991. aasta veebruaris koliti Narva maantee 4 asuvasse majja ning augustis 2000 Narva mnt 11a hoonesse, mis praegu kuulub Riigikontrollile.

20. augustil 1991 kuulutas Eesti Vabariik välja täieliku riikliku iseseisvuse, mida tunnustasid kiiresti paljud riigid, teiste hulgas ka Venemaa Föderatsioon ja NSV Liit. Eesti Vabariik võeti 17. septembril 1991 Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni liikmeks.

Pärast selliseid suuri ajaloolisi sündmusi meie riigi ja rahva elus sai ka Riigikontroll hakata arendama oma iseseisvaid suhteid demokraatliku ja arenenud maailma riikide, aga ka nende riikide ühenduste sõsarorganisatsioonidega. Esimene riik, mida Riigikontrolli ametlik delegatsioon külastas, oli Rootsi. Välissidemete sõlmimisele panid seal aluse riigikontrolör Hindrek-Peeter Meri, tema asetäitja Rein Söörd ning peakontrolörid Olav Lüüs ja Georg Männik. Selle külastuse tulemusel sõlmiti järgmisel aastal Rootsi Riigikontrolliga ka mitmeaastane koostööleping.

1992. aasta septembris leidis aset suursündmus - Suurbritannia ja Põhja-liri Ühendkuningriigi riigikontrolör sir John Bourn külastas esimese välisriigi kõrgeima kontrolliasutuse juhina Riigikontrolli. Kõrge külalise võtsid vastu ka tollased riigi juhid - Ülemnõukogu esimees Arnold Rüütel ja valitsusjuht Tiit Vähi. Riigikontrolli delegatsioon tegi vastukülaskäigu Suurbritanniasse pool aastat hiljem. Vastastikku on külastatud ka Saksamaa ja Norra Riigikontrolli. 1994. aasta oktoobris kirjutasid Eesti, Läti ja Leedu riigikontrolör Riias alla kolme Balti riigi kõrgeimate kontrolliasutuste majanduskontrollialase koostöö kokkuleppele. Riigikontrolli töötajad on käinud õppustel ja konsultatsioonidel Soomes, Rootsis, Norras, Saksamaal, Ameerika Ühendriikides jm.

Eesti Riigikontroll võeti 1992. aasta oktoobris Washingtonis vastu Kõrgeimate Kontrolliasutuste Organisatsiooni INTOSAI liikmeks, selle XIV kongressi ajal peetud juhatuse 36. istungil, ning 1993. aasta 16. aprillil Euroopa Kõrgeimate Kontrolliasutuste Organisatsiooni EUROSAI liikmeks. EUROSAI III kongressil Prahlas 1996. aasta mais valiti Eesti riigikontrolör selle juhatuse liikmeks.

Riigikontrolör H.-P. Mere 7 aasta ja 41-päevane ametisoleku aeg (sellest täpselt 7 aastat Riigikontrolli palgal) sai läbi 31. oktoobril 1997.

Seejärel kuni uue riigikontrolöri ametisse määramiseni täitis neid kohustusi riigikontrolöri nõunik Rein Söörd.

Riigikogu otsusel sai Eesti järjekorras kuuendaks riigikontrolöriks Juhan Parts, kelle 5-aastane ametiaeg algas 9. juunil 1998.

2000. aasta algusest reorganiseeriti Riigikontrolli juhtimine. Seniste valdkonnapõhiste osakondade asemel moodustati 3 eri auditiliikidele - tulemusaudit, finantsaudit ja tegevusriskide audit - orienteeritud osakonda.

Juhan Partsi riigikontrolöriks olemise ajal võeti 29. jaanuaril 2002.a vastu Riigikontrolli uus seadus, mis hakkas kehtima 4. märtsil 2002.a.

Riigikogu vabastas Juhan Partsi ametist tema enda soovil 8. oktoobril 2002.a.

Uue riigikontrolöri ametisseasumiseni täitis riigikontrolöri kohuseid tegevusriskide auditi osakonna peakontrolör Jüri Kõrge, kuni 25.02.2003 kinnitas parlament riigikontrolöriks Mihkel Oviiri, kes asus alates 1. aprillist pärast vande andmist Riigikogu ees täitma oma 5 aastast ametiperioodi.

2008. aasta 26. veebruaril nimetas parlament presidendi ettepanekul Mihkel Oviiri ametisse uueks ametiajaks. 7. aprillil 2008 andis Oviir Riigikogu ees ametivande. Riigikontrolli alates 2003. aastast juhtinud Mihkel Oviiri teine ametiaeg sai 2013. aasta 6. aprilli südaööl otsa ja ta siirdus pensionile.

26. märtsil 2013 nimetas Riigikogu uueks riigikontrolöriks Alar Karise. Tema poolt hääletas 76 Riigikogu liiget, vastu oli neli ja kolm jäi erapooletuks. Aastatel 2003–2007 oli Karis Eesti Maaülikooli ja aastatel 2007–2012 Tartu Ülikooli rektor.

Ametisse astus Alar Karis 8. aprillil 2013, andes ametivande Riigikogu ees.

Riigikontrolöri ametiaeg on viis aastat, mille lõppedes võib president esitada Riigikogule senise riigikontrolöri kandidatuuri uueks ametiajaks

Ülevaate aluseks on Jaan Niine koostatud materjal.